

perheeseensä ja melko harvalukuisiin ystäviinsä, joista yksi merkittävimmistä oli taidemaalari Helene Westermarck, Edvard Westermarckin sisar. Tämän hän tekee pieteetillä – mitä Hilma Granqvist itse olisi varmasti arvostanut.

Outi Lehtipuu, dos.
Uuden testamentin kreikan yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto

SUSANNA ASIKAINEN JA ELISA UUSIMÄKI (TOIM.)
Sukupuoli Raamatun maailmassa. Suomen Eksegeettisen Seuran julkaisuja 117. Helsinki: SES 2019. 297 s.

Teologinen Aikakauskirja julkaisi vuonna 1995 naistutkimuksen ja feministiteologian teemanumeron (4/1995). Silloin kirjoittajina olivat Elina Vuola, Jaana Hallamaa, Antti Marjanen, Talvikki Mattila, Maila Molari, Kirsi Stjerna, Terhi Utriainen, Eila Helander, Marja Suhonen ja Martti Nissinen. Ajallinen jänneväli ulottui Vanhasta testamentista ja Kuntillet Adzrudista ("Monoteismi ja Jumalan sukupuoli") 1900-luvulle ("Miksi naiset lähtivät lähetystyöhön"). Aiheet vaihtelivat eksegeetikasta etiikkaan ja uskontotieteeseen tehden näkyväksi naistutkimuksen monitieteisyyden. Nyt julkaistussa artikkelikokoelmassa keskitytään Raamatun maailmaan alkaen Israel-Palestiinan rautakaudesta ja Vanhasta testamentista edeten Qumraniin, Uuteen testamenttiin ja aina aktakirjallisuuteen, kirk-

koiteihin ja rabbiiniseen kirjallisuuteen asti. Aiheet määräytyvät tutkimuksen ajankohtaisten kysymysten mukaan ja keskittyvät sukupuolentutkimukseen, joka on entisen naistutkimuksen uusin pääsuunta ja jatke. Uusi suuntaus ja metodinen avartuminen näkyvät parhaiten sellaisissa aiheissa kuin "maskuliinisuudet synoptisissa evankeliumeissa" (Susanna Asikainen) ja "Queer-tutkimus ja eksegeetikka" (Moona Kinnunen).

Teos alkaa Susanna Asikaisen ja Elisa Uusimäen laatimalla johdannolla, jossa käsitellään Raamattuun kohdistuvan sukupuolentutkimuksen kehityslinjoja ja esitellään teoksen sisältämät artikkelit. Siitä käy ilmi, että teos on tarkoitettu oppikirjaksi. Aiemmin ei suomeksi ole julkaistu Raamattua ja sukupuolta käsittelevää yleistystä. Opiskelijoiden oppimisen tueksi kukin artikkeli alkaa johdannolla ja lopussa on tiivistelmä artikkeliin keskeisestä sisällöstä sekä keskustelukysymyksiä. Jotkin kysymyksistä olisi voitu muotoilla selkeämmin.

Susanna Asikaisen ja Elisa Uusimäen johdannossa on samoja asioita ja elementtejä kuin seuraavassa Vilja Alangon ja Hanna-Riitta Hakalan artikkelissa "Näkökulmia sukupuolen, uskonnon ja historian risteyksestä". Ne täydentävät toisiaan. Alanko ja Hakala jakavat yleiseen tapaan naisia ja sukupuolta käsittelevän tutkimuksen historian karkeasti kolmeen vaiheeseen eli aaltoon, jotka korostavat yhteyksiä feministisen liikkeen ja ajattelun historiaan. Alanko ja Hakala sijoittavat kolmannen aallon alun 1980-luvulle (s. 22). Siinä tutkitaan seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden eri muotoja ja myös maskuliinisuuksia sekä otetaan huomioon

queer-näkökulma, joka haastaa sukupuolijärjestelmän perinteisen kaksinapaisuuden. Lisäksi kiinnitetään huomiota intersektionaalisuuteen eli siihen, että sukupuolen ohella luokkaerot, rasismi ja köyhyys tuottavat ja ylläpitävät alistavia rakenteita. Lopuksi kirjoittajat toteavat, että osa nykyfeministeistä pitää itseään jo neljännen aallon feministeinä yhdistäen kolmannen aallon teoreettiset painotukset – sukupuolierojen politiikan, sukupuolen moninaisuuden ja avoimen seksuaalisuuden – osaksi poliittista aktivismia. Kirjoittajat painottavat oikein, että näillä poliittisilla aalloilla uskonnollinen feminismi ja feministiteologia jäävät usein näköpiirin ulkopuolelle. Silti esimerkiksi raamatuntutkimuksessa on ammennettu sekä yleisistä aatevirtauksista että lähitieteissä, esimerkiksi historian tutkimuksessa, tapahtuneesta kehityksestä. Historiantutkimuksessa on alettu puhua suurmiesten sijasta arjen historiasta tai tavallisten ihmisten historiasta. Uskonnontutkimuksessa vastaavia näkökulmia esitetään eletyn uskonnon viitekehäksessä. Historiantutkimuksen tapaan myös raamatuntutkimuksessa on siirrytty sosiaalishistorian ja naisen aseman tutkimisesta tarkastelemaan sukupuolta, sen rakentamista ja rakentamista. "Lingvistiseksi käänteeksi" (linguistic turn) kutsutusta kielitieteiden uudesta suuntauksesta on opittu kohdistamaan katse toimijoista itse tekstiin, käytettyyn kieleen ja sisältöä määrittäviin rakenteisiin. Enää ei tarkastella vain sukupuolta, vaan sukupuolittunutta tekstiä tai historiaa. Alanko ja Hakala selittävät myös sukupuolentutkimuksen keskeisiä käsitteitä, kuten gender, queer, performa-

tiivisuus ja intersektionaalisuus. Nämä ovat oppikirjassa erittäin tarpeellisia työvälineitä.

Johdannot ja metodiset pohdinnat vaativat keskittymistä ja omaa ajattelua. Seuraavat artikkelit ovat aihepiiriltään fokuoituja ja sen vuoksi helpompia lukea. Ne ovat korkeatasoisia ja suorastaan imaisevat lukijan mukaansa. Kysymyksenasettelut ovat tätä päivää, kuten Martti Nissisen artikkelissa ”Sukupuolielämää Vanhassa testamentissa”, jossa pohditaan, mikä on sukupuoliyhteyden tarkoitus: suvunjatkaminen, mielihyvä vai rituaalinen puhtaus. Nissinen selvittää myös, onko Vanha testamentti seksuaalikielteen tekstikokoelma.

Kirsi Valkaman ”Sukupuoli Israel-Palestiinan rautakauden arkeologisessa tutkimuksessa” on tuore ja yllättävä avaus. Sukupuolen tutkimus alkoi arkeologiassa vasta feministisen liikkeen toisen aallon myötä 1970-luvulla. Sukupuoleen liittyvien käsitysten tutkiminen arkeologisen aineiston avulla on haastavaa, mutta toisaalta mielekästä arkielämän ja käyttöesineiden tutkimuksessa, samoin kuin hautojen ja hautaus-
tapojen sekä luuston tutkimuksessa. Valkama pohtii myös, miten Israel-Palestiinan arkeologien sukupuoli on vaikuttanut heidän tutkimuksiinsa. Hän osoittaa, että naisista, lapsista ja sukupuoleen liittyvistä kysymyksistä kirjoittavat nimenomaan naiset. Sukupuoleen liittyviin kysymyksiin keskittyvä gender-arkeologia on yksi nykyisen postprosessuaalisen arkeologian suuntauksista. Artikkelit on hyvin kirjoitettu ja selkeä aiheen vaikeudesta huolimatta.

Jutta Jokiranta tarkastelee artikkelissaan ”Puhtaussäännöt ja sukupuoli” oivaltavasti, missä

määrin puhtaussäännöt ovat sukupuolittuneita ja miten niitä sovellettiin myöhäisessä toisen tempelin ajan juutalaisuudessa. Puhtaussäännöt ovat ehkä alun perin perustuneet inhoreaktioon, mutta kirjallisella tasolla niille annetaan uskonnollinen perustelu. Suurin osa tooran puhtaussäännöistä koski yhtä lailla naisia ja miehiä. Erojakin oli: synnytyksestä puhdistautuminen koski vain naisia. Epäpuhtaista vuodoista vakavimmat olivat epänormaalit vuodot molemmilla sukupuolilla, sitten kuukautisvuodot ja viimeisenä siemensyöksy. Naisten kuukautisvuotoihin liittyviä termejä käytettiin myös moraalisisista syneistä. Tämä korostaa puhtaussääntöjen sukupuolittuneisuutta ja yhdistää naisten epäpuhtauden synnillisyyteen. Puhtaussäännöt kuitenkin myös tarjosivat naisille rauhoitusajan esimerkiksi synnytyksen jälkeen ja vapaan ja itsenäisen tilan toimia, samalla kun ne kavensivat miesten normaalia tilaa. Tässä suhteessa puhtaussäännöt siis tekivät miehet ja naiset tasa-arvoisemmiksi. Merkittävä havainto on puhtauden ja puhdistautumisen asteittaisuus Qumranissa. Ensimmäisen päivän alustava puhdistautuminen mahdollisti sen, että epäpuhdas henkilö saattoi tehdä työtä ja osallistua normaaleille aterioille. Qumranin tekstit tuovat uutta valoa puhtaussääntöjen noudattamiseen ja tulkintaan.

Sitten sukelletaan syvälle kääntämiseen ja tulkintaan Anneli Aejmelaeuksen artikkelissa ”Neitsyt tulee raskaaksi...”. Kysymys kuuluu, mitä johtopäätöksiä voi tehdä Jes. 7:14:n kreikankielisestä Septuaginta-käännöksestä. Septuagintassahan heprean nuorta naista tarkoittava sana $\eta\mu\lambda\epsilon\upsilon$ on

käännetty sanalla $\pi\alpha\rho\theta\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$. Tarkastelemalla heprean nuorta naista tarkoittavien sanojen käännöksiä Septuagintassa ja varsinkin Jesajan kirjassa Aejmelaeus osoittaa, että Septuagintan kääntäjä ei tarkoita neitsyttä teknisessä mielessä, vaan nuorta naimaikäistä naista, jolla ei vielä ole lapsia. Jesajan kohdan myöhempi tulkinta on sitten asia erikseen.

Elisa Uusimäki tarkastelee artikkelissaan muinaisen viisausovetuksen sukupuolittuneisuutta, kun viisautta opiskelivat ja opettivat lähinnä miehet, mutta sekä viisauden että tyhmyyden hahmot henkilöidään naisiksi juutalaisessa viisausovetuksessa (sekä Sananlaskujen kirjassa että Qumranin teksteissä). Oma erityiskysymyksensä on Jeesuksen rooli jumalallisena viisautena Uudessa testamentissa.

Seuraavaksi siirrytään Vanhan testamentin apokryfeihin tarkastelemaan hyvettä, sukupuolta ja suhteissa olemisen taitoa Neljännessä makkabilaiskirjassa Anna-Liisa Rafaelin opastuksella. Erityisesti mielenkiinnon kohteena on sukupuolen rakentuminen sukupuolihierarkian ja sukupuolen neuvoteltavuuden näkökulmasta. Rafael osoittaa, että sukupuolella on merkitystä Neljännen makkabilaiskirjan esimerkkikertomuksissa, ennen kaikkea kertomuksessa Eleasarin, seitsemän veljeksien ja heidän äitinsä marttyyrikuolemasta. Kertomusta luonnehditaan erittäin sukupuolittuneeksi, kun Eleasar, seitsemän veljestä ja äiti osoittivat kaikki rohkeutta ($\acute{\alpha}\nu\delta\rho\rho\acute{\iota}\alpha$), joka oli miehinen hyve. Rafael on löytänyt mainion tekstin ja tarkastelukulman.

Susanna Asikainen valaisee Uuden testamentin maskuliinisuuksia sekä maskuliinisuuksia

Jeesuksen opetuksessa ja kuvauksissa hänen kuolemastaan ja tunteistaan. Asikainen käyttää apuna hegemonisten ja ei-hegemonisten maskuliinisuuksien käsitteitä. Muiden kontrollointi ja itsehillintä edustivat hegemonisia maskuliinisuuksia. Asikaisen mukaan Jeesus opettaa ei-hegemonista maskuliinisuutta. Tämä opetus menee pidemmälle kuin itsehillintää korostava miesihanne.

”Queer-tutkimus ja eksegeetikka” johtaa lukijoita tuntemattomille vesille tarkastelemaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta. Oppaana on Moona Kinnunen, joka astelee amerikkalaisen Judith Butlerin ja ranskalaisen Michel Foucault’n jalanjäljissä esitellessään queer-teoriaa. Lopuksi hän soveltaa teoriaa Uuden testamentin tulkintaan.

Lyhyessä arvioinnissa on mahdollonta analysoida näin kiinnostavasta artikkelikokoelmasta kaikkea, mitä haluaisi. Mainitsen vain, että teokseen sisältyvät myös Ulla Tervahaudan ”Uuden testamentin maailma, lapsuustutkimus ja sukupuoli”, Kaisa-Maria Pihlavan ”Varhaiskristityt naisauktoriiteetit: Naiset kokoontumistilojen tarjoajina”, Anni Maria Laadon ”Kirkkoäidit kristinuskon levittäjinä” (vrt. kirkkoisät), Vilja Alangon ”Sukupuolistunut väkivalta varhaiskristillisessä aktakirjallisuudessa” naisista, jotka pitivät kiinni askeettisesta ihanteesta ja kieltäytyivät sukupuolisesta kanssakäymisestä aviomiestensä kanssa, sekä Riikka Tuorin ”Sukupuoli rabbiinisessa kirjallisuudessa”.

Kaiken kaikkiaan Suomen Eksegeettistä Seuraa ja kirjan toimittajia on onniteltava hienosta teoksesta. Sukupuolentutkimus ja raamatuntutkimus ovat löytäneet toisensa ja rikastuttavat toisiaan.

Kehitys vuonna 1995 ilmestyneestä teemanumerosta on ollut huima.

Raija Sollamo
Raamatun alkukielten professori (emerita)
Helsingin yliopisto

LYNN H. COHICK & AMY BROWN HUGHES
Christian Women in the Patristic World: Their Influence, Authority, and Legacy in the Second through Fifth Centuries.
Grand Rapids, MI: Baker Academic 2017. 336 s.

KAISA-MARIA PIHLAVA
Forgotten Women Leaders: The Authority of Women Hosts of Early Christian Gatherings in the First and Second Centuries C.E.
Publications of the Finnish Exegetical Society 113. Helsinki: The Finnish Exegetical Society 2017. 239 s.

CHRISTINE SCHENK
Crispina and Her Sisters: Women and Authority in Early Christianity.
Minneapolis, MN: Fortress Press 2017. 480 s.

Käsittelen tässä arvioissa kolmea hiljattain ilmestynyttä tutkimusta, joille on yhteistä tavoite tehdä näkyväksi naisten vaikutusvaltaa varhaisessa kristinuskossa. Yhdessä ne ilmentävät sukupuolihistoriassa laajemmin vaikuttavaa käännettä, joka korostaa naisia historiallisina toimijoina ja

vaikuttajina. Keskityn erityisesti Kaisa-Maria Pihlavan tutkimukseen *Forgotten Women Leaders*, joka pohjaa hänen tuoreeseen väitöskirjaansa. Pihlavan työn kannalta keskeisten kysymysten laajempaan kontekstina arvioin kaksi muuta tutkimusta, Lynn Cohickin ja Amy Brown Hughesin teoksen *Christian Women in the Patristic World* sekä Christine Schenkin monografian *Crispina and Her Sisters*.

Kaisa-Maria Pihlavan tutkimus *Forgotten Women Leaders* käsittelee naisia kodeissa kokoontuvien seurakuntien kontekstissa. Tutkimuksen otsikko tiivistää Pihlavan argumentin: varhaisessa kristinuskossa naiset saattoivat olla auktoriteettiasemassa ja merkittäviä hahmoja varhaisissa seurakunnissa, mutta sittemmin heidät on unohtettu sekä traditiossa että tutkimuksessa. Mainintoja siitä, että Kristus-uskoisten ryhmät kokoontuivat tiloissa, jotka joku ryhmän varakkaampi jäsen tai ryhmään myönteisesti suhtautuva taho tarjosi yhteiseen käyttöön, löytyy esimerkiksi useista Uuden testamentin tekstikokoelmaan lukeutuvista teksteistä. Pihlavan mukaan siihen, että ajoittain tuo henkilö on nainen, ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota. Hänen tutkimuksensa keskeinen kysymys onkin, keitä nuo teksteissä mainitut naiset olivat ja minkälaista vaikutusvaltaa he saivat tarjoamalla tilan yhteisön käyttöön. Tutkimus pyrkii yhdistämään feministisen tutkimuksen sosiaalihistoriallisia ja poststrukuralistisia lähestymistapoja, eli siinä tarkastellaan lähteitä sekä historiallisena aineistona että kirjallisina tuotoksina.

Tutkimus jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa Pihlava on koontanut laajan kon-